

Józef Kozyra

Chrystus-Archégos w zmartwychwstaniu na podstawie Dz 3.15; 5.31

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 14, 109-128

1981

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF KOZYRA

CHRYSTUS - ARCHĒGOS W ZMARTWYCHWSTANIU NA PODSTAWIE DZ 3,15; 5,31

WSTĘP

Chrystus jako centralna postać całego NT zawsze był w dziejach Kościoła przedmiotem największego zainteresowania. Chrześcijanie zajmowali się szczególnie swoimi związkami z Chrystusem oraz konsekwencjami, jakie z nich wypływają. Ze studiów nad NT wynika, że nasze związki z Chrystusem opierają się głównie na Jego śmierci i zmartwychwstaniu. W NT spotykamy tytuły nadane Chrystusowi zmartwychwstałemu specjalnie dla podkreślenia prawdy o Jego pierwszeństwie w zmartwychwstaniu. Pierwszeństwo to oznacza, że Chrystus jest pierwszym, a my idziemy za Nim. Wśród różnych tytułów chrystologicznych, które wyrażają Jego pierwszeństwo w zmartwychwstaniu, jednym z najstarszych w tradycji pierwotnego Kościoła jest określenie: *Archēgos*. W niniejszym artykule chcemy przedstawić jak Dz 3,15; 5,31 ukazują Jezusa Chrystusa jako *Archēgosa* w zmartwychwstaniu. W tym celu zajmiemy się owym tytułem chrystologicznym na szerszej płaszczyźnie. I tak przedstawimy kolejno:

1. etymologię wyrazu *archēgos*,
2. znaczenie terminu *archēgos* w literaturze poza NT
 - a) w literaturze klasycznej greckiej
 - b) w Septuagincie (LXX)
 - c) w judaizmie, w Qumran, u Filona i w literaturze gnostyckiej,
3. kontekst tytułu chrystologicznego *Archēgos* w mowach kerygmatycznych św. Piotra w Dz 3,12-26; 5,30-32,
4. tytuł chrystologiczny *Archēgos* w świetle Hbr 2,10; 12,2,
5. porównanie Chrystusa - *Archēgosa* z innymi tytułami chrystologicznymi w NT wyrażającymi również Jego pierwszeństwo w zmartwychwstaniu.

I. ETYMOLOGIA WYRAZU *ARCHĒGOS*

Aby dobrze zrozumieć, jakie znaczenie posiada tytuł chrystologiczny *Archēgos* w Dz, musimy najpierw zająć się etymologią tego terminu. Rzeczownik *archēgos* składa się z dwóch części: z rdzenia *arch* i końcówki *egos*. Znaczenie czasownika *archō*, z którego pochodzi rdzeń, jest następujące: być pierwszym w sensie zajmowanego miejsca (sens lokalny) lub w sensie czasowym, jakościowym czy ilościowym¹, a także: zaczynać, czynić coś na początku, panować, kierować, przewodzić, być przywódcą². Rzeczownik *archē* oznacza: początek, zasadę naczelną, coś najwyższego, prowadzenie, panowanie, władzę państwo-

¹ H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1960, I, 159.

² Tamże, 159.

wą. Z innych określeń synonimicznych, należących do tej samej rodziny wyrazów, *archos* oznacza: protoplastę, założyciela rodu, tego, który daje początek. Ogólnie możemy więc powiedzieć, że rdzeń *arch* wyraża ideę pierwszeństwa. Jego znaczenie byłoby następujące: pierwszy w godności, w stopniu chwały, a za nim idą inni³. Jest więc on pierwszym wśród wielu innych idących za nim. Końcówka *ēgos* może pochodzić od czasownika *ēgeomai* lub od *agō*. Jeśli pochodziłaby od słowa *ēgeomai* to mogłaby znaczyć: wchodzić, wprowadzać, być dowódcą, prowadzącym, przewodnikiem. Pochodny rzeczownik od *egos* oznacza prowadzącego, zaś *strategos* oznacza władcę, kierującego. Jeśli jednak końcówka *ēgos* pochodziłaby od słowa *agō*, to mogłaby mieć znaczenie następujące: kształtować, formować, mieć wpływ na coś lub na kogoś, kierować, rozkazywać, iść na czele jako przywódca⁴. Najprawdopodobniej końcówka *ēgos* pochodzi od czasownika *agō*.

Etymologia wyrazu *archēgos* wskazuje więc na trzy charakterystyczne cechy:

1. rdzeń *arch* oznacza, że jakaś osoba jest pierwsza przed innymi.
Wyraża on więc ideę pierwszeństwa w sensie biernym - być pierwszym;
2. słowo *agō* charakteryzuje się dynamiką i oznacza: prowadzić innych.
Wskazuje więc na osobę kierującą innymi;
3. dwa terminy: *archē* i *agō* połączone razem wyrażają myśl kierowania grupą, być przywódcą we wspólnocie ludzkiej⁵.

Różnica między słowami *agō* i *ēgeomai* jest następująca:

Czasownik *ēgeomai* znaczy: kierować, prowadzić innych. Pochodny rzeczownik oznacza więc człowieka kierującego, prowadzącego innych, lecz wybranego do pełnienia tej funkcji przez grupę, której przewodzi. Słowo zaś *agō* oznacza: być wodzem, panować i kierować innymi. Forma rzeczownikowa pochodzi od *agō* określa człowieka-przywódcę, którego jednak nie wybiera grupa równych mu członków wspólnoty. Jest on bowiem mianowany wodzem od zewnątrz. Jego funkcjanie pochodzi z wolnych wyborów⁶.

Termin *archēgos* składa się więc z tych dwóch elementów: *arch* i *ēgos*. Rdzeń *arch* podkreśla ideę panowania, bycia wodzem, pierwszym, kierującym. Drugi element, końcówka *ēgos* wyraża dynamikę w przewodzeniu, prowadzeniu innych, na czele których jest się postawionym nie z ich wyboru, lecz z nominacji zewnętrznej.

Archēgos więc etymologicznie oznacza osobę mającą wyższą pozycję od innych, jest on bowiem wodzem, przewodnikiem innych, jest pierwszym tak co do kolejności, jak i co do czasu⁷, czyli jest na pierwszym miejscu i na początku, przed wszystkimi.

II. ZNACZENIE TERMINU *ARCHĒGOS* W LITERATURZE POZA NT

1. *Archēgos* w klasycznej literaturze greckiej

W grece klasycznej *archēgos* może oznaczać:

1. być przewodnikiem, wodzem kierującym jakąś sprawą lub grupą ludzi⁸.

³ E. Boisacq, *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, Heidelberg 1950, 86.

⁴ P. Chantraine, *Études sur le vocabulaire grec*, Paris 1956, 31.

⁵ P. Müller, *Christos Archēgos. Der religions geschichtliche und theologische Hintergrund einer neutestamentlichen Christusprädikation*, Frankfurt 1973, 70.

⁶ Tamże, 71.

⁷ Tamże, 72.

⁸ Tamże, 81.

- Tak np. *heros* – bohater jest *archegos* dla mieszkańców jakiegoś miasta⁹;
 2. być pierwszym i rozpoczynać coś. Człowiek taki jest inicjatorem czegoś¹⁰
 (np. Arystoteles, *Metafizyka* 1,3);
 3. zakładać coś, być autorem czegoś¹¹.

2. Archēgos w ST – Septuagincie (LXX)

Z wyrazem *archēgos* spotykamy się 35-krotnie w tłumaczeniu greckim ST, w Septuagincie. Zastosowano go dla 9 różnych terminów hebrajskich z tekstu masoreckiego. Najczęściej, bo 16 razy *archēgos* jest tłumaczeniem hebrajskiego określenia *sar*. Pozostałe wyrażenia hebrajskie, przetłumaczone w Septuagincie przez *archēgos* to: *alluf*, *habāš*, *naši*, *po'ah*, *pakad*, *parac*, *kasîn* i *ro š*. Termin *archēgos* odniesiono w Septuagincie zawsze do jakiejś osoby, która kieruje, rządzi i prowadzi grupę. Widać tu więc ów charakter dynamiczny w przewodzeniu innym. *Archēgos* jest wodzem, kimś pierwszym, za którym idą inni. Do niego należy inicjatywa przewodzenia¹².

Myśl przewodzenia komuś jest jedną z centralnych idei ST. Bóg prowadzi Abrahama z Ur (por. Rdz 15,7). Bóg prowadzi również swojemu ludowi najpierw w Egipcie (por. Wj 3,8-12), a potem na pustyni (por. Wj 15,22; 19,1). Bóg posługuje się w tym prowadzeniu ludu wybranymi przez siebie ludźmi, jak Mojżesz czy Aaron (por. Wj 17,4; Lb 11,2). Także w Ziemi Obiecanej Bóg kieruje swym ludem poprzez wybranych przez siebie królów, jak Dawid czy Salomon (por. 1Sm 9,16; 25,30; 1Krl 1,35). W czasach eschatologicznych Bóg obiecuje dać nowego przewodnika, króla-Mesjasza, który będzie jakby nowym Dawidem (por. Iz 9,1-6; 11,1) i poprowadzi nowy lud Boży do nowej Ziemi Obiecanej w niebie (por. Iz 40-55).

Starotestamentalna idea głosząca, że Bóg prowadzi swój lud przez wybranych przez siebie przewodników mogła więc wpłynąć na autorów NT, ponieważ motywy teologiczne ST są typami dla NT¹³ (por. Rz 5,14; 1Kor 10,5.11). Dlatego też idea przewodzenia i prowadzenia występująca w ST jest bazą fundamentalną dla interpretacji określania *archēgos* w NT¹⁴.

3. Archēgos w literaturze qumrańskiej, judaistycznej, gnostyckiej i u Filona

W pismach qumrańskich spotykamy się z terminem *naš* oznaczającym przewodniczącego zgromadzenia (por. 1 Qsb20; 1 QM5,1; CD7,20recA; 4 QpIz10,22). Osobie przewodnika grupy nadaje się więc tytuł *naš*, podobnie jak w ST. Jak zaś wyżej zauważono, w Septuagincie odpowiednikiem greckim tego rzeczownika jest *archēgos*. O przewodniku kierującym wspólnotą Qumrańczyków mówi się w kontekście eschatologicznym, np. w związku ze świętą wojną. Tytuł *naš* posiada w literaturze qumrańskiej zabarwienie polityczne i określa wodza w walce politycznej. Takie bowiem były nadzieje narodowe

⁹ G. Delling, *Archēgos*, TWNT I, 485.

¹⁰ W. Bauer, WNT, Berlin 1958, 204.

¹¹ Tamże, 204.

¹² P. Müller, *Christos Archēgos*, 89η.

¹³ Tamże, 114-147.

¹⁴ Tamże, 111.

i polityczne w czasach odradzania się judaizmu w okresie helleńskim i rzymskim. Ten wódz-Mesjasz w Qumran jest dowódcą wojennym, jednym z tych, którzy prowadzą wojnę polityczną. Mesjasz zaś w NT, jak wiemy, jest królem pokoju (por. Łk 1,79; 2,14; Ef 2,14). Nie jest więc możliwy wpływ idei teologicznych pism **qumrańskich** na autorów NT. Możemy jedynie stwierdzić, że z motywem przewodnictwa, prowadzenia kogoś spotykamy się zarówno w ST, jak i w NT oraz w literaturze **qumrańskiej**. W tej ostatniej, podobnie jak w ST, przewodniczącemu, kierującemu zgromadzeniem **nadano** ten sam tytuł hebrajski: *nasi*¹⁵.

Motywy przewodnictwa, prowadzenia kogoś występuje również w palestyńskiej literaturze judaistycznej. Mówi się tam, że w czasach eschatologicznych Mesjasz poprowadzi lud Boży do nieba (por. EtiopHen 49,4; 69,27) lub do życia (por. 4 Ezdr 7,38). Takim przewodnikiem jest także Tora, *nomos*, Prawo (por. Syr Ap Bar 85,1-3; 77,13-16)¹⁶. Godnym uwagi jest fakt, że w myśli judaistycznej temat przewodnictwa powiązано z wprowadzaniem do życia (np. 4 Ezdr). **Idea ta w ST (np. Iz 40-55), jak i w literaturze judaistycznej, wyraża nadzieje zbawienia.** Niestety, owe oczekiwania na zbawienie wiązały się bardzo z nadziejami politycznego wyzwolenia Żydów. Możliwe jest jednak, że autorzy NT widzą w Chrystusie przewodnika do zbawienia, który **zajął miejsce Prawa (Tora, *nomos*)** prowadzącego do życia.

Filon Aleksandryjski wiąże starotestamentalną ideę przewodzenia i prowadzenia kogoś z filozoficzną myślą wyrażoną w słowie: „*paideia*”. Wodzem prowadzącym wszystkich, a szczególnie dusze ludzkie jest Bóg (por. *De Virtutibus* 169). W tym prowadzeniu Bóg posługuje się pośrednikami takimi jak: *logos* (por. *De Cherubim* 36; *De Confusione Linguarum* 146; w tym ostatnim *logos* nazwano zasadą i pierworodnym), umysł (*nous*), mądrość (*sofia*) i Duchy Boży (por. *De Abramo* 57) oraz Mojżesz wybrany przez Boga spośród innych na przewodnika (por. *De Vita Mosis* 148-160)¹⁷. Podkreślić należy fakt, że w pismach Filona temat prowadzenia innych do zbawienia zajmuje **miejsce centralne**.

Również w literaturze **gnostyckiej** zauważyć można ideę prowadzenia do zbawienia. Jednak u gnostyków różni się ona **całkowicie** od NT. W gnostycyzmie bowiem mamy do czynienia z samozbawianiem się ludzi. Przewodnik-Chrystus pomaga tylko poszczególnym wybranym w samozbawianiu się (por. Ew Tom 70; *Pistis Sofia* 6,7; 135)¹⁸. Gnostycy uznając w pewnym sensie pomoc Chrystusa w prowadzeniu do zbawienia odeszli również od uniwersalizmu zbawienia przedstawionego w NT. Chrystus, według nauki gnostyków; pomaga tylko w samozbawianiu się. Zbawienie zaś rozumieją oni **jako** dojście do Boga i zajęcie przy Nim miejsca, **jakie** miano tam na początku.

III. TYTUŁ CHRYSOLOGICZNY *ARCHĒGOS* W KONTEKŚCIE MÓW KERYGMATYCZNYCH ŚW. PIOTRA W DZ 3,12-26; 5,30-32

Mowy kerygmatyczne św. Piotra w Dz 3-5 opierają się na ustnej tradycji apostołskiej przekazywanej w Kościele pierwotnym. Można by powiedzieć, że mowy te są jak gdyby skrótami nauki **chrześcijańskiej**¹⁹, *credo* pierwotnego

¹⁵ Tamże, 155-171.

¹⁶ Tamże, 172-192.

¹⁷ Tamże, 193-210.

¹⁸ Tamże, 221-246.

¹⁹ U. Wilckens, *Die Missionsreden der Apg.*, Neukirchen 1963, 45.62.

Kościoła-gminy jerozolimskiej. W mowach kerymatycznych w Dz 3 i 5 dostrzegamy następujący schemat będący swoistą konstrukcją literacką.²⁰

1. Przedstawia się jakieś wydarzenie, **działanie** apostołskie dające okazję do wygłoszenia mowy (tak np. Dz 3 opowiadają o uzdrowieniu na placu świątyni jerozolimskiej człowieka sparaliżowanego, a Dz 5 zajmują się głoszeniem ewangelii przez apostołów na tymże placu i aresztowanie ich),
2. **Podaje się** świadectwo o męce krzyżowej Jezusa,
3. Jest ono związane ze świadectwem o Jego zmartwychwstaniu,
4. Mękę i zmartwychwstanie — uwielbienie Jezusa ukazuje się jako wypełnienie zapowiedzi prorockich ST,
5. Apostołowie wzywają do nawrócenia i pokuty oraz ogłaszają odpuszczenie grzechów, które jest możliwe dzięki owym dziełom zbawczym Jezusa,
6. Często kontekst mów kerymatycznych jest w Dz eschatologiczny, związany z paruzją Chrystusa.

W mowach św. Piotra przedstawionych w Dz 3 i 5 używa się tytułu chrystologicznego *Archēgos*. Znaczenie tego określenia ściśle wiąże się z kontekstem właściwym każdej mowie, ponieważ autor miał swój specjalny cel teologiczny, na który chciał wskazać **nazywając** Chrystusa akurat w ten sposób. Aby poznać **jaki** cel teologiczny przyświecał autorowi **stosującemu** tytuł *Archēgos* odnośnie Chrystusa w Dz 3 i 5 przeanalizujemy obecnie obydwie mowy kerymatyczne św. Piotra tam zawarte.

1. Mowa kerymatyczna św. Piotra na placu świątynnym w Dz 3,12-26

W mowie tej możemy wyróżnić dwa rodzaje przedstawionych tam spraw: drugorzędne i pierwszorzędne²¹. Sprawą drugorzędną, ukazaną w Dz 3,11-12a jest fałszywa, niewystarczająca reakcja ludzi wobec dokonanego przez Piotra cudu uzdrowienia. Sprawą zaś pierwszorzędną podkreśloną w Dz 3,12b-15 jest głoszenie prawd wiary: wy (Żydzi) zabiliście Chrystusa, lecz Bóg Go wskrzesił z martwych. Tego samego Jezusa Chrystusa, **Mesjasza** obiecano już praojcom żydowskim-patriarchom. Tytuł *Archēgos* złączył więc św. Piotr z osobą Jezusa Chrystusa w mowie kerymatycznej wygłoszonej do Żydów po cudzie uzdrowienia sparaliżowanego mężczyzny w imię Jezusa. Mowa ta jest wyraźnie chrystocentryczna, co podkreśla również zastosowana tu antyteza: „wy (Żydzi) — Bóg” w odniesieniu do działań podjętych wobec Jezusa Chrystusa. Przeciwwstawienie to we fragmencie mowy Piotrowej zawartej w Dz 3,13-15 wygląda następująco: wy (Żydzi) wydaliście Jezusa i zaparliście się oraz zabiliście Tego, Który jest Święty i Sprawiedliwy, Który jest Przewodnikiem prowadzącym do życia (*Archēgos tēs zōēs*), Bóg zaś wskrzesił Go z martwych.

W mowie tej św. Piotr wyjaśnia także, **posługując się** konstrukcją antytetyczną, kto jest prawdziwym przywódcą narodu wybranego, którego naprawdę dał Bóg²². Jest nim Jezus Chrystus, Przewodnik prowadzący do życia, *Archēgos tēs zōēs* (Dz 3,15). Wy zaś i wasi przywódcy, *archōntes* (Dz 3,17), działając nieświadomie i nie prowadząc do zbawienia, zabiliście Go.

Św. Piotr chętnie **stosuje** w swych mowach kerymatycznych antytezy, przez które wskazuje na doniosłość i ważność ogłaszanych prawd wiary. Możemy to

²⁰ J. Dupont, *I discorsi di Pietro negli Atti*, MiscFranc 74(1974)275-283; C. Martini, *Atti degli Apostoli*, Roma 1970, 87.

²¹ L. Marin, *Essai d'analyse structurale d'Actes 10,1-11*, RSR(1970)39-62.

²² P. Müller, *Christos Archēgos*, 249-251.

zauważyć prowadząc analizę teologiczno-biblijną tekstu Dz 3,11-26, a następnie Dz 5,30-32.

Oto analiza teologiczno-biblijnamowy kerygmatycznej św. Piotra po uzdrowieniu człowieka sparaliżowanego na placu świątyni jerozolimskiej (Dz 3, 11-26).

11. Św. Piotr wchodzi z uzdrowionym człowiekiem i z innymi ludźmi na plac świątyni. Kodeks D uściśla, wyjaśnia i harmonizuje tekst. Dodaje bowiem słowa: „oni zaś zdumiewając się stanęli w krążganku”²³. Wyjaśnienia te mają na celu poinformować adresatów Dz nie obeznanych w Prawie o zwyczajach obowiązujących w świątyni jerozolimskiej²⁴.

12. Wyrażenie: „mężowie izraelscy”, którym Apostoł rozpoczyna mowę, jest paralelne do analogicznych sformułowań stosowanych przez niego w innych mowach znajdujących się w Dz 1-2 (np. mężowie żydowscy i mieszkańcy Jerozolimy — 2,14.22; mężowie bracia — 1,16; 2,29).

13. Zdanie: „Bóg Abrahama i Ojców”, z którym spotykamy się również w mowie św. Szczepana (por. Dz 7,32) oraz w rozmowie Jezusa z saduceuszami (por. Łk 20,37) jest cytatem z Wj 3,6.15. Myśl teologiczna zastosowania tego tekstu starotestamentalnego w mowie kerygmatycznej jest następująca: Kościół dzisiejszy kontynuuje to wszystko, co Bóg przyobiecał praojcom Izraela. Przede wszystkim kontynuowane jest dzieło zbawcze. Dzieło to ześrodkowuje się na osobie Jezusa Chrystusa. Fakt, że Chrystus stoi w centrum dzieła zbawienia, które dokonywane jest od czasów praojców izraelskich aż do obecnych dziejów Kościoła, stanowi bardzo ważną prawdę wiary, podaną tu przez Apostoła ze względu na właściwą interpretację innych prawd wiary chrześcijańskiej, podanych w w. 15²⁵.

Piotr nazywa Jezusa w w. 13 „Sługą Bożym”, *pais theou*. Ten tytuł mesjański pochodzi z Izajaszowych pieśni o Słudze Jahwe, szczególnie z Iz 53. W mowie kerygmatycznej zastosowano go do Jezusa uwielbionego, zgodnie z Łukaszową koncepcją chrystologii o wywyższeniu Chrystusa²⁶. Stosując znowu konstrukcję antytetyczną św. Piotr mówi o zaparciu się Jezusa przez Żydów wobec Piłata, który chciał Go uwolnić. Tę samą myśl spotykamy również w opisie męki Chrystusa w Ewangelii św. Łukasza 23,2-23, gdzie ewangelista nawiązuje do idei mesjańskiej cierpiącego Sługi Bożego z Iz 53²⁷.

14. W tekście tym spotykamy się aż z dwoma tytułami chrystologicznymi: Święty i Sprawiedliwy, *agios* i *dikaios*, należącymi do tradycji palestyńskiej żydowskiej²⁸. Określenia te, w kontekście męki Jezusa, podkreślają również Jego niewinność i nieskazitelność moralną (podobnie jak w opisie męki u Łk 23,47)²⁹. Św. Piotr mówi o Jezusie, którego zaparli się Żydzi, aby uzyskać uwolnienie Barabasa (tekst paralelny do Łukaszowego opisu męki 23,18nn). Kodeks E wyjaśnia dodatkowo i podkreśla, że Barabasz był złoczyńcą, który

²³ Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart 1979, 326-327.

²⁴ M. Dibelius, *Aufsätze zur Apg*, Göttingen 1968, 77.

²⁵ P. Müller, 254.

²⁶ E. Kränkel, *Jesus der Knecht Gottes. Die Heilsgeschichtliche Stellung Jesu in den Reden der Apg*, Regensburg 1972, 125nn.

²⁷ C. Martini, 89.

²⁸ M. Reese, *Alttestamentliche Motive in der Christologie Lucas*, Gütersloh 1969, 132; A. Descamps, *Les justes et la justice dans les évangiles et le christianisme primitif*, Louvain 1950, 59n.

²⁹ C. Martini, 89.

zabił życie, *fonea zēn*³⁰. Mamy tu część negatywną kolejnej antytezy, która będzie kontynuowana w wierszu następnym. **Przeciwstawienie** to opiera się na idei: śmierć — życie, zabić — ożywić.

15. Tekst jest dalszym ciągiem rozpoczętej w w. 14 konstrukcji antytetycznej. Sw. Piotr wyjaśnia, że Żydzi wraz ze swymi przywódcami zabili Chrystusa, Tego, który jest przewodnikiem prowadzącym do życia, *Archēgos tēs zōēs* i który został wskrzeszony z martwych (część pozytywna antytezy). Wiersz 15 można traktować jako pewne *summarium* męki Jezusa, który — będąc Chrystusem zmartwychwskrzeszonym — żyje już na zawsze. Cechą charakterystyczną chrystologii Łukaszej jest łączenie wydarzeń z życia Jezusa dokonanych przed męką i śmiercią z **wydarzeniami** dotyczącymi życia Chrystusa zmartwychwstałego,³¹ którego w w. 15 Apostoł **nazywa** *Archēgos*. Aby lepiej zrozumieć treść teologiczną tego tytułu chrystologicznego w tym tekście należy szukać **wyjaśnienia** w oczekiwaniach starotestamentalnych **Mesjaszczasów** ostatecznych — eschatologicznych. Możliwość rozumienia w tym tekście tytułu *Archēgos* w takim sensie, że Jezus jest przewodnikiem, prowadzącym do zbawienia, daje dalszy kontekst mowy Piotrowej (Dz 3, 19 — 26)³². Sw. Piotr głosi więc Jezusa jako Mesjasza (Chrystusa), który jest przewodnikiem prowadzącym do zbawienia. Wraz z Jezusem — Mesjaszem dzieje zbawienia **osiągają** swój punkt kulminacyjny. Słuchacze tej mowy kerygmatycznej Apostoła żyją właśnie w owiej pełni czasów, w czasie **ostatecznym**, eschatologicznym (por. Dz 3, 21. 24). Teraz też trzeba oczekiwać Chrystusa, *Archēgosa*, który przyjdzie na końcu, przy **paruzji**.

Należy również wyjaśnić znaczenie teologiczne tytułu *Archēgos* wynikające z połączenia go w w. 15 z pojęciem: życie, *zōē*. Chrystus jest bowiem Tym, który wprowadza w życie, *Archēgos tēs zōēs*. Egzegeci są zdania, że w tym wierszu forma dopełniacza rzeczownika: życie, *tēs zōēs*, spełnia funkcję wskazywania kierunku (*genetivus directionis*)³³, tak w odniesieniu do miejsca, jak i do czasu. Jezus więc przewodzi i prowadzi jako przewodnik do życia. Spełnia On tę rolę wobec „synów przymierza” (w. 25), wobec Kościoła będącego nowym Izraelem. Jezus wprowadza nas do nowej ziemi obiecanej, do ziemi, w której jest pełnia życia. Inni przywódcy narodu izraelskiego nie prowadzili ludu Bożego do życia. Jezus zaś, w przeciwieństwie do nich, prowadzi do życia jako przewodnik **ostateczny**, eschatologiczny. Jest On pierwszym przewodnikiem, który prowadzi do życia, do pełni życia w **zmartwychwstaniu**³⁴.

Wyjaśnieniem dopełniacza: „życia”, *tēs zōēs*, są następujące po nim słowa: „Jezus został wskrzeszony z martwych”, *egeiren*. Znaczenie teologiczne tytułu chrystologicznego *Archēgos* w wyrażeniu: *Archēgos tēs zōēs* ściśle wiąże się z prawdą o zmartwychwstaniu Chrystusa. On został wskrzeszony z martwych jako pierwszy (por. 1Kor 15, 20) i Bóg ustanowił Go Tym, który jako przewodnik prowadzi innych do zbawienia, do życia. Tę niezwykłą rolę Jezusa zmartwychwstałego, jaką spełnia On wobec nas, znów podkreśla antyteza: Bara-

³⁰ P. Müller, 254; Nestle — Aland, 328.

³¹ H. Flender, *Heil und Geschichte in der Theologie des Lukas*, München 1965, 34nn.

³² E. Haenchen, *ApG*, Göttingen 1968, 166; H. Conzelmann, *Mitte der Zeit. Studium zur Theologie des Lk*, Tübingen 1964, 191. 216; G. Voss, *Die Christologie der lukanischen Schriften in ihren Grundzügen*, Paris 1965, 96. 166.

³³ F. Blass, A. Debrunner, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1965, §166.

³⁴ P. Müller, 256.

basz — zabójca życia (*foneuszēn* w. 14 wg kodeksu E); Chrystus — przewodnik, prowadzący do życia, *Archēgos tēs zōēs*. Oznacza to, że Łukasz chciał wyrazić prawdę, iż Barabas, będąc złoczyńcą, zabił, odebrał życie i doprowadził innych do śmierci. Jezus zaś przeciwnie (*dé adversativum*) prowadzi do życia i nim obdarza³⁵. W innym przeciwstawieniu zastosowanym także w najbliższym kontekście mówi się, że: wy i wasi przywódcy, *archōntes* (w. 17) jesteście podobni do Barabasa zabójcy, ponieważ również zabilście (w. 15), podobnie jak on odebraliście życie. Bóg zaś, w przeciwieństwie do was, wskrzesił Jezusa z martwych do życia (w. 15). Owe konstrukcje antytetyczne, tak często spotykane w mowie św. Piotra, chcą zwrócić uwagę słuchaczy na ważność dzieła zbawczego Chrystusa, którego w związku z tym nazywa się *Archēgosem*. Kiedy bowiem używa się specjalnie antytezy, to znaczy, że chce się przez tę formę powiedzieć coś bardzo ważnego³⁶. Otóż w interesującej nas mowie kerygmatycznej ważnym **jak** widać jest określenie Chrystusa jako *Archēgos tēs zōēs*, czyli Ten, który prowadzi do życia w zmartwychwstaniu. Życie to oznacza pełnię darów obiecanych w Starym Testamencie. Po raz pierwszy i w sposób definitywny owe dary eschatologiczne Jezus przedstawia w swoim zmartwychwstaniu. W Chrystusie zmartwychwkrzeszonym nowe życie w zmartwychwstaniu ukazuje się jako wzorzec dla innych (por. Rz 8,29; 1Kor 15,20.23). Jezus jest Pierwszym, który prowadzi do życia (por. Dz 2,28). Jego też nazywa się **pierwszym**, *prōtos*, mającym udział w zmartwychwstaniu (por. Dz 26,23). On jest również obietnicą **nowego** życia trwającego już na wieki (por. Dz 13,46-48). W teologii Łukaszczej Jezus jest już na zawsze żyjący (por. Łk 24,5 „dlaczego szukacie wśród umarłych żywego”, *ton zōnta*). Głoszenie ewangelii o zmartwychwstaniu Chrystusa nazywa Łukasz nauczaniem i przepowiadaniem życia (np. Dz 7,38 „słowa życia”, *logia zōnta*; Dz 5,20 „mowy życia”, *ta remata tēs zōēs*). Możemy więc stwierdzić, że tytuł *Archēgos* wiąże się ściśle w mowie kerygmatycznej św. Piotra w Dz 3,15 z Jezusem zmartwychwstałym.

16. Uzdrawienie człowieka sparaliżowanego było możliwe tylko dzięki jego wierze w Jezusa Chrystusa, który prowadzi do życia.

17-18. Ukazują kolejną prawdę wiary chrześcijańskiej: Mesjasz cierpiał mękę krzyżową, został zabity i w **ten** sposób wypełniły się proroctwa ST (por. podobną argumentację w tekstach paralelnych Dz 10,43; Łk 24,27).

19. Konsekwencją wiary w Jezusa jest nawrócenie (por. Dz 26,20). Nadzieja otrzymania przebaczenia grzechów w czasach eschatologicznych była bardzo żywa w ówczesnym judaizmie³⁷.

20. Należymy do ludzi oczekujących **paruzji**, która nastąpi na końcu świata. Teraz, po nawróceniu i otrzymaniu przebaczenia grzechów, jest czas przejściowy, czas nazwany okresem ochłody, *anapsikseōs*.

21. Na końcu czasów, po paruzji, kiedy Chrystus przyjdzie po raz wtóry, nastąpi odnowienie i odrodzenie wszystkiego, *apokatastasis*.

22-26. Podano tu argumenty skrypturystyczne za mesjaństwem Jezusa (Pwt 18,15.18; Kpł 23,29; Rdz 12,3; 22,18). Mają one przekonać słuchaczy o konieczności nawrócenia się i **uwierzenia** w Tego, który został ogłoszony **jako jedyny i prawdziwy przewodnik prowadzący do życia**.

³⁵Tamże, 256.

³⁶Tamże, 256.

³⁷Np. Ps 17,22; Księga Jubileuszów 4,26; J. Dupont, *Répente et conversion d'après Actes*, w: *Études sur les Actes*, Paris 1967, 421-458.

2. Mowa św. Piotra przed Sanhedrynem w Dz 5,30-32

Przemówienie aresztowanego Piotra Apostoła wygłoszone przed Sanhedrynem opiera się również na schemacie mów kerygmatycznych, w których chętnie stosuje się następującą formę antyetyczną: jaka jest postawa wasza (Żydzi) i Boga wobec Jezusa. Stwierdza się: „wy wraz ze swymi przywódcami zabiliście Jezusa, Bóg zaś wskrzesił Go z martwych”. Tekst mowy św. Piotra w Dz 5,30-32 jest krótką katechezą opierającą się na przekazie najstarszej tradycji chrześcijańskiej (por. 1Kor 15,3-4)³⁸. Schemat mowy Apostoła jest tu podobny do innych mów kerygmatycznych przedstawionych w Dz³⁹, co można wykazać analizując tekst.

Oto analiza teologiczno-biblijna tekstu mowy Piotra Apostoła przed Sanhedrynem: Dz 5,30-32.

30. W formie antyetycznej wyjaśnia się podstawową prawdę wiary chrześcijańskiej: „Bóg naszych ojców (por. Dz 3,13) wskrzesił z martwych Jezusa (*egeiren* — por. Dz 2,24; 3,15; 4,10), którego wy zabiliście (por. Dz 2,25.36; 3,13-15; 4,10), zawieszając Go na drzewie krzyża (por. Dz 10,39).

31. Jezus Chrystus jest Przewodnikiem, *Archēgos* i Zbawicielem, *Sōtēr* (por. Dz 3,15; 13,23). Bóg Go wślawił i uwielbił, wywyższając na swoją prawicę (por. Dz 2,33 — cytat Ps 110,1). Rozważając w. 31 zastanawia nas fakt, że zestawiono tu dwa tytuły chrystologiczne: *Archēgos* i *Sōtēr*. Pytamy: dlaczego? Rozwiązanie tego problemu znajdujemy w dokładnej analizie filologicznej oraz teologicznej. Otóż tytuł *Sōtēr* jest wyjaśnieniem dla drugiego określenia Chrystusa: *Archēgos*. Tytuł *Sōtēr*, Zbawiciel wskazuje na związki przyczynowe i sprawcze z osobą Jezusa Chrystusa Przewodnika, *Archēgosa*. On stał się Zbawicielem na Krzyżu. Przez zmartwychwstanie zaś i wywyższenie Bóg uczynił Go Głową Kościoła-nowego Izraela⁴⁰. Ważną uwagą filologiczną jest funkcja, jaką w w.31 spełnia partykuła *kai* — i. W zestawieniu tytułów chrystologicznych *Archēgos kai Sōtēr* nie spełnia ona roli zwykłego łącznika (*kai copulativum*), lecz ma za zadanie dać wyjaśnienie (*kai explicativum*)⁴¹. Chrystus jest więc Przewodnikiem *Archēgos* jako Zbawiciel, *Sōtēr*. Kontekst w.31 wyjaśnia dokładnie czego ma dokonać Jezus Chrystus, *Archēgos*. Otóż Bóg wywyższył Chrystusa, wskrzesił Go z martwych po to, by dać najpierw Izraelowi (por. Dz 3,26), a potem także wszystkim innym ludziom, również poganom (por. Dz 13,46; 28,28) możliwość nawrócenia (*metanoia*) i odpuszczenia grzechów. Zadanie Jezusa Zmartwychwstałego jako Przewodnika (*Archēgos*) i Zbawiciela (*Sōtēr*) jest tu całkowicie oryginalne. Tę nowość dzieła zbawczego, dokonanego przez Jezusa, wyjaśnia w swej mowie św. Piotr. Polega ona na darach nawrócenia (*metanoia*) i przebaczenia grzechów⁴². Dary te wiążą się z obietnicami mesjańsko-eschatologicznymi i pokazują, że zbawienie końcowe jest już obecne. Jezus *Archēgos*, który prowadzi przez nawrócenie do nowego życia, jest największą nadzieją Izraela. On sam jako Mesjasz obdarzył nas *metanoją* i odpuszczeniem grzechów⁴³.

³⁸ U. Wilckens, 45.62.143; C. Martini, 112.

³⁹ U. Wilckens, 45.

⁴⁰ P. Müller, 273.

⁴¹ E. Myster, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit*, Berlin-Leipzig 1934, II/3,41.

⁴² P. Müller, 274.

⁴³ Tamże, 276.

32. Prawdziwość świadectwa wyznawanej wiary w śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa jest poparte autorytetem Ducha Świętego (por. Łk 24,48n; Dz 2,32n)⁴⁴.

Podsumowując dotychczasową analizę teologiczno-biblijną mów kerygmatycznych św. Piotra w Dz 3 i 5 możemy stwierdzić, że dla podkreślenia ważności prawd wiary **chrześcijańskiej** stosuje się chętnie konstrukcje antyetyczne. Antytezy ześrodkowują się na tematach „śmierć—życie”, będących tłem dla ukazania głównych funkcji zbawczych Chrystusa. Funkcję tę wyraża w tych mowach tytuł chrystologiczny *Archēgos*, który połączono w kontekście mów z innymi głównymi tytułami chrystologicznymi⁴⁵, również ukazującymi działanie zbawcze Chrystusa. I tak w Dz 3,13-15 tytuł **chrystologiczny** *Archēgos* występuje razem z określeniami *Agiōs*, Święty i *Paīs Theou*, Sługa Boży; zaś w Dz 5,31 *Archēgos* złączono z tytułem *Sōtēr*, Zbawca. Możemy z tego wnioskować, że skoro tytuł *Archēgos* znajdujemy w towarzystwie innych głównych tytułów chrystologicznych NT, to samo określenie *Archēgos* również należałoby uznać za jeden z głównych tytułów Chrystusa w NT⁴⁶. Zastosowanie **tytułu** *Archēgos* w mowach kerygmatycznych św. Piotra świadczy, że był on znany już w okresie ustnego głoszenia Ewangelii. Należy więc do ustnej tradycji apostołskiej w pierwotnym Kościele. Teksty mów Piotra w Dz 3,12-26; 5,30-32 są zaś świadectwami owej palestyńskiej tradycji pierwotnego Kościoła⁴⁷.

Łukasz w chrystologii Dz ukazał Chrystusa *Archēgosa* jako Jezusa historycznego, żyjącego na ziemi palestyńskiej, cierpiącego i skazanego na śmierć za sprawą Żydów oraz jednocześnie jako Tego, którego Bóg zmartwychwskrzesił i wywyższył na swoją prawicę⁴⁸. Na właściwe i specjalne znaczenie działania zbawczego Chrystusa jako *Archēgosa* w Dz 3,15; 5,31 wskazuje kontekst. I tak w Dz 3,15, jak to wynika z kontekstu, Chrystus zmartwychwskrzeszony jest przewodnikiem prowadzącym innych do życia w zmartwychwstaniu, *Archēgos tēs zōēs*. Zaś w Dz 5,31 Chrystusa wywyższonego na Prawicę Bożą nazwano *Archēgos* i *Sōtēr*, czyli Tym, który daje możliwość nawrócenia, *metanoia* i udziela odpuszczenia grzechów i przez to prowadzi do zbawienia.

Dotychczasowa analiza teologiczno-biblijna pozwala nam stwierdzić, że Łukasz połączył w Dz 3 i 5 z tytułem *Archēgos* działanie i wydarzenia dotyczące życia ziemskiego Jezusa, a szczególnie Jego mękę i śmierć krzyżową z działaniem Chrystusa po zmartwychwstaniu, przez co stał się Panem życia i Przewodnikiem prowadzącym innych do życia w zbawieniu⁴⁹.

⁴⁴ R. Dillon, J. Fitzmeyer, w: *The Jerome Biblical Commentary*, red. R. Brown, J. Fitzmeyer, R. Murphy, New York 1968, 1057.

⁴⁵ F. Hahn, *Christologische Hoheitstitel. Ihre Geschichte im frühen Christentum*, Tübingen 1964.

⁴⁶ U. Wilckens, 175.

⁴⁷ Dla wyrażenia prawdy, że Bóg wskrzesił Jezusa z martwych, św. Łukasz chętnie posługiwał się w Dz i w swojej ewangelii słowem *egeirein* w stronie czynnej (np. Dz 3,15; 4,10; 5,30; 10,40; 13,30,37) i w stronie biernej (np. Łk 9,22; 24,34). Obydwie formy spotykamy również w innych księgach NT (np. Rz 4,24; 8,11; 10,9; 1Kor 15,4.12.14.16.20; Mt 16,21; Mk 14,28; J 2,22. E. Wilckens, 137).

⁴⁸ J. Geiselman, *Jesus der Christus. Die Urform des apostolischen Kerygmas als Norm unserer Verkündigung und Theologie von Jesus Christus*, Stuttgart 1951, 114.

⁴⁹ P. Müller, 277n.: T. Ballarin i. *Archegos, autore o condottiero?* SacDoc 16/1971/535-551; R. Rubinkiewicz, *Jezus-Archegos w NT*, Lublin 1969, mps BKUL.

IV. CHRYSSTUS JAKO ARCHĒGOS NA PODSTAWIE HBR 2,10; 12,2⁵⁰

Obydwa teksty w Hbr 2,10 i 12,2 gdzie nadano Chrystusowi tytuł *Archēgos* znajdują się w kontekście soteriologicznym. Mówi się tam bowiem o śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa. Chrystus uwielbiony i wywyższony, który osiągnął już chwałę nieba, prowadzi obecnie do zbawienia tych wszystkich, którzy w Niego wierzą i w Nim pokładają nadzieję. Liturgiczny kontekst Hbr 2,10 wskazuje, że tytuł chrystologiczny *Archēgos* stosowano w życiu kultycznym pierwotnego Kościoła jako aklamację: *Archēgos tēs sōtērias*, Przewodnik zbawienia. Kontekst ten pełen jest cytatów starotestamentalnych, jak np. Hbr 2,6-8.9 cytuje Ps 8,5-7; Hbr 2,12n. zaś cytuje Ps 22,23 oraz Iz 8,17; a Hbr 2,16 cytuje Iz 41,8n. Owe starotestamentalne motywy powiązano tu z palestyńską tradycją pierwotnego chrześcijaństwa i z nadziejami eschatologicznymi przesiąkniętymi oczekiwaniami na wodza, przewodnika, który poprowadzi do zbawienia⁵¹. W Hbr 12,2, jak już wyżej wspomniano, tytuł *Archēgos* również zastosowano w kontekście soteriologicznym. Fragment Hbr 12,1-4 jest *summarium* męki i wywyższenia Chrystusa. Walka prześladowanych chrześcijan jest podobna do walki, jaką prowadził Jezus na krzyżu. On jako pierwszy zwyciężył w tej walce przez swoje zmartwychwstanie i jako pierwszy uczestniczy w chwale nieba zasiadając po prawicy Ojca. Jezus osiągnął już życie chwalebne. Autor Hbr wyjaśnia, że wierzący w Jezusa Chrystusa posiadają tę samą chwałę. Chrystus bowiem jest Przewodnikiem, *Archēgos*, prowadzącym do udziału w chwale nieba. Chrystus prowadzi wierzących do celu ich życia (*telos*). Celem tym jest osiągnięcie zmartwychwstania, które stało się już udziałem Chrystusa⁵².

Christos-Archēgos w Hbr 2,10; 12,2 spełnia rolę przewodnika wobec wierzących. Pewność, że Jezus jest *Archēgosem*, prowadzącym do zmartwychwstania, powinna udzielić wierzącym potrzebnej siły do znoszenia prześladowań za dni ich życia ziemskiego. Chrystus ukazany chrześcijanom jako przewodnik prowadzący do zbawienia i doskonałości (*Archēgos tēs sōtērias kai teleiōtēs*) ma wzmocnić ich wiarę. Owa mocna wiara w Jezusa Chrystusa zmarłego i zmartwychwstałego, który jako *Archēgos* prowadzi wierzących do swojego zmartwychwstania, powinna być głównym źródłem i silnym fundamentem oraz podstawowym argumentem dla ich życia. Chrystus spełnia obecnie rolę *Archēgosa* prowadzącego Kościół do zmartwychwstania w jego ziemskim etapie; pełnym prześladowań, ale również w etapie końcowym przy *paruzji*, kiedy poprowadzi On wszystkich wierzących do swej chwały wiecznej.

Spoglądając na wyniki przedstawionych powyżej badań dotyczących tytułu chrystologicznego *Archēgos*, możemy stwierdzić, że określenie to stosuje się w NT do Chrystusa zawsze w kontekście soteriologicznym w *summariach* męki Jezusa i Jego zmartwychwstania. Tak przedstawił w swoich mowach

⁵⁰ Na temat *Archēgos* w Hbr zob. F. Büchse1, *Die Christologie des Hebräerbriefes*, Gütersloh 1922; W. Trilling, *Jesus der Urheber und Vollender des Glaubens (Hbr 12,2)*, w: *Das Evangelium auf dem Weg zum Menschen*, red. O. Knoch, Frankfurt 1973, 3-23; H. Nakagawa, *Christology in the Epistle of Hebrews*, Yale 1955; G. Peiser, *Die begriff Archegos in briefaam de Hebreers*, Hervormole Th St, Pretoria 1973, 86-96.

⁵¹ P. Müller, 300n.

⁵² Tamże, 304-310. Tego samego autora: *Archēgos*, w: *Exegetisches Wörterbuch zum NT*, red. H. Balz, G. Schneider, Stuttgart 1980, I, 392-394.

kerygmatycznych św. Piotr Chrystusa jako Przewodnika prowadzącego do zmartwychwstania (Dz 3,15; 5,31). Tak również nazywa Chrystusa autor Hbr 2,10; 12,2 jako Tego, który prowadzi do zbawienia. Tytuł chrystologiczny *Archêgos* ściśle się więc łączy z dziełem zbawczym Chrystusa. Jezus stał się bowiem *Archêgosem* przez swoją śmierć i zmartwychwstanie. Rolę *Archêgosa*, Przewodnika spełnia Jezus wobec nas, wierzących w Niego. Jest On więc *Archêgosem dla nas*. Jezus Chrystus sam już zmartwychwstał i już uczestniczy w końcowej chwale nieba. On jest pierwszym zmartwychwskrzyszonym, jako pierwszy ma udział w zmartwychwstaniu. Obecnie prowadzi On innych do tego samego zmartwychwstania, do życia w chwale Boga Ojca. Kościół pierwotny nazywał Jezusa Chrystusa *Archêgosem* w zmartwychwstaniu, ponieważ miał ku temu wiele powodów. Już bowiem etymologia tytułu *Archêgos* wskazuje na dwie charakterystyczne cechy, mianowicie na pierwszeństwo (*arch*) oraz na prowadzenie, przewodzenie (*egos*). Wykazaliśmy już wcześniej, że element słowny *arch* podkreśla ideę pierwszeństwa. I tak *arch* oznacza kogoś pierwszego w godności, we czci i chwale oraz kogoś pierwszego w długim szeregu tych, którzy idą za nim. Właśnie tę funkcję Chrystusa, Jego pierwszeństwo w zmartwychwstaniu wyraża również tytuł *Archêgos*. Jezus jest więc *Archêgosem* w zmartwychwstaniu. Znaczy to, że On jest pierwszym zmartwychwskrzyszonym, a za Nim inni idą do zmartwychwstania. Możemy więc powiedzieć, że Jezus jest Przewodnikiem prowadzącym do zmartwychwstania jako Wódz idący na czele. On prowadzi innych. Owo określenie Chrystusa jako *Archêgos* w zmartwychwstaniu staje się jeszcze bardziej jasne przez porównanie go z innymi tytułami chrystologicznymi, wyrażającymi Jego pierwszeństwo w zmartwychwstaniu.

V. PORÓWNANIE TYTUŁU ARCHÊGOS Z INNYMI OKREŚLENIAMI CHRYSOLOGICZNYMI W NT WYRAŻAJĄCYMI RÓWNIEŻ PIERWSZEŃSTWO CHRYSUSA W ZMARTWYCHWSTANIU

Pierwszeństwo Chrystusa w zmartwychwstaniu ukazują w NT poza tytułem *Archêgos* następujące określenia chrystologiczne: *archê*, *aparchê*, *prôtos* i *prôtokos*. Tytułów tych używa się w NT w kontekstach soteriologicznych, mówiących wprost o śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa lub o Jego uwielbieniu czy wywyższeniu. Krótki przegląd tekstów NT, w których spotykamy owe tytuły chrystologiczne, pozwoli zauważyć specyfikę określenia *Archêgos*, wyrażającego wprawdzie tę samą ideę pierwszeństwa Chrystusa w zmartwychwstaniu, a jednak różniącego się w szczegółach od innych tytułów.

1. Chrystus jako *Archê* spośród umarłych

Tytuł ten nadano Chrystusowi w hymnie chrystologicznym w Kol 1,15-20⁵³. Jak się możemy przekonać, określenie *archê* występuje tu (1,18) wespół

⁵³ W związku z hymnem chrystologicznym w Kol 1,15-20 oraz tytułami chrystologicznymi tam spotykanymi zob: N. Keh 1, *Der Christushymnus in Kolosserbrief*, Stuttgart 1967; F. Salvoŋi, // *primato di Cristo nella lettera ai Colossesi*, RBR 11/4 (1974) 67-98; E. Schweizer, Kol 1,1-20,

z innymi tytułami, stosowanymi w liturgii pierwotnego Kościoła, jak: Pierworodny (*Prōtotokos* — 1,15.18), Obraz Boga (*Eikos tou Theou* — 1,15), Głowa Ciała — Kościoła (*Kefalē tou Sōmatos tēs Ekklēsiās* — 1,18), Pełnia (*Plērōma* — 1,19). Aklamacja *Arche* (1,18) odnosi się do Chrystusa, który spełnia rolę zasady pierwszej w powstawaniu z martwych (*Os es tin archē ek tōn nekrōn*). W samym wierszu 18 w najbliższym kontekście tytułu *Arche* zastosowane inne określenia Chrystusa wskazują na Jego funkcje zbawcze. Oto cały w. 18 z kilkoma tytułami chrystologicznymi związanymi ściśle z sobą i przez ten wzajemny wpływ wskazującymi właściwe ich znaczenie w tym tekście: *kai Autos (Christos) estin ē Kēfalē tou Sōmatos tēs Ekklēsiās, Os estin Archē, Prōtotokos ek tōn nekrōn ina genētai en pasin Autos prōteuōn* — „I On (Chrystus) jest Głową Ciała-Kościoła, On jest Początkiem, Pierworodnym spośród umarłych, aby sam zyskał pierwszeństwo we wszystkim.” Zauważamy, że tytuł *Archē*, Pierwszy, Początek ściśle się tu wiąże z określeniem *Prōtotokos ek tōn nekrōn*, Pierworodny spośród umarłych. Możemy więc sądzić, że tytuł *Archē* wyraża podobną myśl co określenie: *Prōtotokos ek tōn nekrōn*. Wyrażenie to bowiem wyjaśnia w tym tekście funkcję jaką spełnia Chrystus jako *Archē*, ponieważ obydwie te aklamacje złączono razem i odniesiono je do zmartwychwstania *ek tōn nekrōn*. Tak więc nie tylko możemy rozumieć ten tekst, że Chrystus jest Pierworodnym spośród umarłych, *Prōtotokos ek tōn nekrōn*, lecz również że jest On *Archē ek tōn nekrōn*, Początkiem i Pierwszym wśród zmartwychwskrzyszonych. Wiersz 20 zamykający hymn chrystologiczny w Kol 1 wyjaśnia działanie zbawcze Jezusa, jakie dokonuje On będąc *Archē ek tōn nekrōn*. Otóż przez Jezusa Chrystusa Bóg pojednał wszystko wprowadzając pokój przez krew Jego krzyża (tu wyraźna myśl soteriologiczna). Widzimy więc, że tytuł chrystologiczny *Archē* w Kol 1,18 ukazuje pierwszeństwo Chrystusa w zmartwychwstaniu. Wynika to jasno z kontekstu hymnu chrystologicznego w Kol 1,15-20.

Również w Ap 3,14 Chrystusa zmartwychwstałego, zwycięzcę śmierci, Tego, który został wywyższony na Prawicę Ojca (por. Ap 3,21) nazwano *Archē*. Dosłownie tekst mówi o Chrystusie, który jest Początkiem stworzenia Bożego, *Arche tēs ktiseōs tou Theou*. Soteriologiczny kontekst tej wypowiedzi, szczególnie Ap 3,21, wskazuje nam na działanie Jezusa zmartwychwstałego jako *Archē* — Początek. Owo stworzenie Boże z Ap 3,14 to zmartwychwskreszeni ludzie, dla których Chrystus jest Początkiem-*Archē*⁵⁴.

2. Chrystus jako *Aparche* w zmartwychwstaniu

Z tytułem chrystologicznym *Aparche* spotykamy się tylko w 1Kor 15,20.23⁵⁵. Cały rozdział 15 Pierwszego Listu do Koryntian św. Paweł

w: *Beiträge zur Theologie des NT*, Zürich 1970, 113-145; P. Benoit, *L'hymne christologique de Col 1,15-20*, w: *Christianity Judaism and other grecoroman Cults*, Festschrift M. Smith, Leiden 1975, 226-263; C. Bourney, *Christ as the Arche of creation*, JTS 27/1926/160-177; H. Langkammer, *Hymny chrystologiczne Nowego Testamentu. Najstarszy obraz Chrystusa*, Katowice 1976.

⁵⁴ Odnośnie do chrystologii i tytułów chrystologicznych w Ap zob.: J. Comblin, *Le Christ dans l'Apocalypse*, Paris 1965; T. Holtz, *Die Christologie der Apokalypse des Johannes*, Berlin 1971; F. Bavon, *El Christu del Apocalypsis*, RTFIl 21/1972/65-80; J. Blank, *Krisis. Untersuchungen zur johannischen Christologie und Eschatologie*, Freiburg 1964.

⁵⁵ Zob. opracowania szczegółowe dotyczące 1Kor 15: J. Becker, *Auferstehung der Toten im Urchristentum (1Kor15)*, Stuttgart 1976; R. Morissette, *La résurrection des morts selon 1Cor 15*, Strasbourg 1970; G. Siegwalt, *La résurrection du Christ et notre résurrection*, RHFR 50/1970/221-243; B. Spörl ein, *Die Leugnung der Auferstehung. Eine historischkritische Untersuchung zu 1Kor 15*, München 1970; J. Kozyra, *Teologiczne aspekty paruzji Chrystusa w 1Kor 15*, SSHT10/1977/15-44.

poświęcił sprawie zmartwychwstania, najpierw zmartwychwstania Chrystusa, a następnie naszego zmartwychwstania. Apostoł wyjaśniając Koryntianom tajemnicę naszego zmartwychwstania w czasie paruzji Chrystusa, nazywa Go *Aparchē*, czyli Pierwocinami, **Zasadą** zmartwychwstania. W w.20 czytamy: „Chrystus powstał z martwych jako Pierwociny spośród umarłych” (*Aparchē kekoimēmenōn*) zaś w w.22-23 wyjaśnia się, że „w Chrystusie wszyscy będą ożywieni, lecz każdy według własnej kolejności: Chrystus jako Pierwszy (*Aparchē* — zasada, podstawa dla zmartwychwstania innych), a potem ci, co należą do Chrystusa w czasie Jego przyjścia”. Jezus jest więc Pierwocinami w zmartwychwstaniu, czyli jest Pierwszym zmartwychwskrzyszonym, za którym inni będą również zmartwychwskrzieszeni. On sam został zmartwychwskrzyszony jako pierwszy z kolei, **wyprzedzając** wszystkich tych, którzy zmartwychwstaną przy Jego paruzji. Jezus jest dla nich *Aparchē*, czyli Pierwszym z kolei i Zasadą podstawową zmartwychwstania w ogóle. Cały rozdział 15 Pierwszego Listu do Koryntian owiany jest myślą soteriologiczną. A więc również tutaj tytuł **Chrystusa** — *Aparchē* zastosowano w kontekście ściśle wiążącym się z prawdą o zmartwychwstaniu, najpierw Chrystusa, a potem nas wszystkich.

3. Tytuł chrystologiczny *Prōtos* zastosowany w tekstach mówiących o zmartwychwstaniu

Dwa teksty NT ukazują Chrystusa zmartwychwstałego jako *Prōtos*. Tytuł ten spotykamy w Dz 26,23⁵⁶ oraz w Ap 1,17. Kontekst w Dz 26,1-32 opowiada o uwięzieniu Pawła, którego prokurator rzymski Festus przedstawia królowi Agryppie w Cezarei Nadmorskiej. Św. Paweł przy tej okazji wygłosił mowę, w której opisał swoje nawrócenie w drodze do Damaszku, dokąd zdążył, aby przesłać tam Kościół. W trakcie tego przemówienia przed królem Agrypą Paweł nazwał Chrystusa zmartwychwstałego — *Prōtos* (w.23). W tekście tym znajdujemy również *summarium* męki Jezusa (26,6-8.22-23). Tekst ten należy więc do pierwotnej tradycji Kościoła, podobnie jak w innych mowach kerygmatacznych w Dz (np. Dz 2-5; 10; 13). Dz 26,22-23 opisują, jak Paweł opowiada o głoszonej przez niego w świątyni jerozolimskiej ewangelii Jezusa, że Ten właśnie jest Mesjaszem, który cierpiał zgodnie z zapowiedziami proroków i Mojżesza (całość ST). Apostoł nazwał Jezusa Pierwszym spośród wskrzeszonych z martwych (*Prōtos eks anastaseōs nekrōn*) i Tym, Który głosił światło (*fōskataggellein*) Izraelitom i poganom. Mówi się więc tu, że Jezus, jako Pierwszy zmartwychwskrzyszony, przyniósł słowa zbawienia i nie tylko słowa, lecz samo zbawienie, owo światło, którym jest zmartwychwstanie.

Drugi tekst ukazujący Jezusa Chrystusa jako Pierwszego (*Prōtos*) wskrzeszonego z martwych znajduje się w Ap 1,17-18. Tekst ten należy do części wstępnej, **wprowadzającej** do lektury siedmiu listów skierowanych do siedmiu Kościołów w Azji Mniejszej (Ap 1,4-20). Jezus przedstawia się w wizji Janowi jako Pierwszy (*Prōtos*). Mówi o tym w kontekście soteriologicznym. Oto on (Ap 1,17-18): „Ja, Chrystus, jestem Pierwszy (*Prōtos*) i Ostatni i żyjący

⁵⁶ Dla studium chrystologii w Dz zob. G. Voss, *Die Christologie der lukianischen Schriften in Grundzügen*, Paris 1965; B. Pappa, *La cristologia dei sinottici e degli Atti*, Bari 1972; C. Moule, *The Christology of Acts*, Festschrift P. Schubert, New York 1966, 159-185; C. Martini, *Riflessioni sulla cristologia degli Atti*, SacDoc 16/1971/525-534;

na wieki wieków, i mam klucze śmierci i otchłani". Widzimy więc, że mówi się tu wprost o zmartwychwstaniu Chrystusa. Jezus zwyciężył śmierć i teraz już zawsze żyje jako Pierwszy zmartwychwskrzeszony.

4. Chrystus jako *Prōtotokos* w zmartwychwstaniu⁵⁷

Z tytułem tym spotykamy się czterokrotnie w pismach NT, zawsze w kontekście soteriologicznym, mianowicie w: Rz 8,29; Kol 1,15.18; Hbr 1,6 i Ap 1,5.

Św. Paweł w Rz 8,29 n. nazywa Jezusa Chrystusa, będącego wzorcowym Obrazem Syna Bożego, Pierworodnym (*Prōtotokos*) między wielu braćmi, których Bóg obdarzył chwałą (w.30) na wzór Jezusa. Jest to ten sam Chrystus Jezus, który poniósł za nas śmierć, zmartwychwstał, siedzi po prawicy Bożej i przyczynia się za nami (w. 34). Chrystus więc jako pierwszy zmartwychwskrzeszony i uwielbiony występuje w roli Pierworodnego (*Prōtotokos*) dla tych, których Bóg również wskrzesi z martwych i obdarzy chwałą. On, *Prōtotokos*, jest tym Pierwszym z kolei, który otrzymał pełnię chwały w zmartwychwstaniu, lecz ów przywilej pierworodnego zyskał dla braci, aby stać się dla nich wzorcem zmartwychwstania (w. 29).

Ten sam Apostoł Paweł nazwał Chrystusa w hymnie liturgicznym Kościoła pierworodnego w Kol 1,18 Pierworodnym spośród umarłych (*Prōtotokosek tōn nekrōn*), a w 1,15 Pierworodnym całego i wszelkiego stworzenia, również nowego stworzenia (*Prōtotokos pasēs ktiseōs*). W Nim właśnie zamieszkała cała Pełnia zbawienia (*Plērōma*, w.19n.; 2,9). Obejmuje ona więc także pełnię chwały zmartwychwstania Chrystusa. Rolę zmartwychwskrzeszenia Chrystusa, jako Tego Pierwszego wskrzeszonego spośród wszystkich innych zmarłych, wyznacza tytuł *Prōtotokos*, Pierworodny wobec innych, również mających zmartwychwstać i mieć udział w Jego pełni (por. Kol 2,10).

Autor Hbr mówiąc o Jezusie Chrystusie wywyższonym na Prawicę Ojca (1,13) nazywa Go *Prōtotokos* (1,6). Kontekst więc wskazuje, że również tutaj przedstawia się Chrystusa Pierworodnego (*Prōtotokos*) jako zmartwychwstałego i uwielbionego, siedzącego po prawicy Bożej. Chrystus bowiem wypełnił swoje zbawcze i mesjańskie zadanie jako Pierworodny właśnie w zmartwychwstaniu, jak to czytamy w Hbr 1,5-6 oraz w Dz 13,33. Cytowany w obydwu tekstach mesjański Ps 2,7: „Ty jesteś Moim Synem, Ja Cię dziś zrodziłem” św. Paweł w swojej mowie w Antiochii Pizydyjskiej (Dz 13,16-41) jednoznacznie łączy z prawdą o zmartwychwstaniu Chrystusa (Dz 13,32-33: „Głosimy wam dobrą nowinę o obietnicy danej ojcom, że Bóg spełnił ją wobec nas wskrzesiwszy Jezusa”. Tak też jest napisane w Ps 2: „Ty jesteś Moim Synem, Jam Ciebie dziś zrodził”). Chrystus jest więc Pierworodnym, *Prōtotokos*, w zmartwychwstaniu dla tych, którzy mają posiadać zbawienie (Hbr 1,14).

⁵⁷ Na temat *Prōtotokos* w interesujących nas tekstach zob. W. Michaelis, *Die biblische Vorstellung von Christus als dem Erstgeborenen*, ZStH 23/1954/137-157; A. Durand, *Le Christ-prémier né*, RSR 1(1960)6-66; P. Osten-Sacken, *Der Erste unter vielen Brüdern. Röm 8 als Beispiel paulinischer Soteriologie*, Göttingen 1973; A. Stadelmann, *Zur Christologie des Hebräerbriefes in der neueren Diskussion*, TheolBerich 2/1973/135-221; E. Bailleux, *Alimage du Fils-prémier né*, Divus Tomas 76/2/1976/181-207; G. Gennaro, *Il primato di cristo nella lettera ai Col*, w: S. Paolo da Cesarea a Roma, red. B. Mariani, Roma 1963, 277-290; F. Salvini, *Il primato di Cristo nella lettera ai Colossesi*, RBR 11,4/1974/67-98; A. Hocke1, *Christus der Erstgeborene. Zur Geschichte der Exegese von Kol 1,15*, Düsseldorf 1965.

W Ap 1,5 św. Jan, pisząc listy do siedmiu Kościołów w Azji Mniejszej, przesyła pozdrowienia od Jezusa Chrystusa, który jest Pierworodnym z umarłych (*Prōtotokos tōn nekrōn*). Kontekst bliższy i dalszy opowiada o dziele zbawczym Jezusa. On to, będąc Tym, którego przebodli (1,7), przez swoją krew uwolnił nas od naszych grzechów (1,5). Teraz już Chrystus posiada chwałę i moc (1,6) jako Pierworodny, wskrzeszony z martwych (*Prōtotokos tōn nekrōn*), spełniając ową zbawczą rolę pierworodnego w zmartwychwstaniu dla innych zmarłych, mających być również zmartwychwskreszeni. Widzimy więc, że także Ap 1,5 przedstawia Jezusa, jako Pierworodnego (*Prōtotokos*) w zmartwychwstaniu. Tytuł ten podkreśla prawo Chrystusa do pierwszeństwa jako Pierworodnego wobec innych, następnym w kolejności. To specjalne prawo pierworodnego w przypadku Jezusa Chrystusa odnosi się do Jego pierwszeństwa w zmartwychwstaniu wśród wszystkich innych, mających także zmartwychwstać.

WNIOSKI KOŃCOWE

W niniejszym artykule zajęliśmy się etymologią terminu *archēgos* oraz jego znaczeniem w literaturze pozanowotestamentalnej i w NT. Następnie omówiono i przeanalizowano teksty NT, w których spotykamy wyrażenie *archēgos*, a więc Dz 3,15; 5,31 oraz Hbr 2,10; 12,2. Na końcu przedstawiliśmy także teksty NT, w których posłużono się innymi tytułami chrystologicznymi również wyrażającymi pierwszeństwo Chrystusa w zmartwychwstaniu. Owo studium pozwala wyciągnąć następujące wnioski:

Na podstawie przeprowadzonej analizy etymologicznej wyrazu *archēgos*, możemy stwierdzić, że składa się on z dwóch części: *arch* i *egos*. Pierwszy element składowy *arch* wyraża myśl: być na początku jako pierwszy, być przywódcą, panującym nad innymi. Element końcowy *egos* wskazuje na dynamikę w tym przewodzeniu. Tak więc *archēgos* etymologicznie oznacza osobę, która jest przywódcą, kimś pierwszym, kierującym innymi, czyli takim, który prowadzi innych.

Tytuł *Archēgos* w NT zawsze odnoszono do osoby Jezusa Chrystusa umarłego i zmartwychwstałego. Spotykamy się z nim w kontekstach summariów męki i zmartwychwstania, gdzie stosuje się często konstrukcje antytetyczne dla podkreślenia ważności wyjaśnianej prawdy chrześcijańskiej.

Pierwsi chrześcijanie (judeochrześcijanie) wybrali określenie *archēgos* jako tytuł chrystologiczny nie przypadkowo, lecz aby w ten sposób podkreślić funkcję zbawczą Jezusa umarłego i zmartwychwstałego, który prowadzi innych do życia w tym samym zmartwychwstaniu.

Poza chrześcijaństwem nigdzie nie związano tytułu *Archēgos* z osobą zmartwychwskreszoną. Dopiero w NT po raz pierwszy, i tylko tu, spotykamy się z zastosowaniem tej aklamacji do Jezusa Chrystusa zmartwychwstałego.

Myśl pierwszych chrześcijan połączenia tytułu *Archēgos* z osobą Jezusa Chrystusa bardzo daleka była od idei pogańskich, gdzie wiązano to określenie z bohaterami lub cesarzami. Kościół pierwotny nazywał Chrystusa *Archēgosern* w sensie nadanym Mu przez tradycję apostołską, która ów tytuł odnosiła do Jezusa zmartwychwstałego pełniącego funkcję przewodnika prowadzącego do zbawienia wiecznego, do zmartwychwstania. Dla odróżnienia Chrystusa

od innych przywódców w świecie pogańskim, chrześcijanie wyjaśniali, że mamy tylko jednego przewodnika do zbawienia (por. 1Kor 8,6), *Archēgosa*, Jezusa Chrystusa, który umarł i dla nas jako pierwszy zmartwychwstał.

Kościół pierwotny używał aklamacji *Archēgos* w liturgii, aby wskazać, że Jezus stał się przez swoją śmierć i zmartwychwstanie przewodnikiem do zbawienia na zawsze i dla wszystkich ludzi wierzących w każdym czasie, tak dziś, jak i w przyszłości. Chrystus prowadzi do życia w zmartwychwstaniu wszystkich wierzących i nie tak, jak to wyobrażali sobie gnostycy.

Dla gnostyków bowiem Chrystus pomagał tylko w samozbawianiu się, co rozumiano jako powrót do miejsca początkowego, jakie miano u Boga. Nie ma tam w ogóle mowy o zmartwychwstaniu do nowego życia w sensie chrześcijańskim. Gnostycy uważali, że Jezus prowadzi poszczególne osoby lub wybrane grupy ludzi do owego samozbawienia się. Chrześcijanie zaś, przeciwnie, głosili Jezusa Chrystusa *Archēgosa*, który prowadzi wszystkich wierzących, cały Kościół do zbawienia. Zbawienie to zaczyna się już teraz przez nawrócenie się do Boga i przez otrzymanie odpuszczenia grzechów. Szczyt swój zaś osiąga w zmartwychwstaniu podczas paruzji Chrystusa.

Różnica znaczeniowa wyrazu *archēgos* między ST i judaizmem z jednej strony, a NT z drugiej polega na tym, że według nauki ST i judaizmu Bóg prowadzi swój lud poprzez wybranych przez siebie przywódców, jak również przez swoje Prawo, Torę. Według nauki NT zaś Jezus Chrystus będąc prawdziwym człowiekiem i Bogiem, wskrzeszonym z martwych, prowadzi wszystkich wierzących do życia wiecznego. NT podkreśla bardziej związek osobowy między prowadzącym Chrystusem a prowadzonymi chrześcijanami. Najpierw bowiem człowiek musi się nawrócić i uwierzyć w Jezusa Chrystusa, aby następnie otrzymać przebaczenie grzechów, a w przyszłości mieć udział w pełni zbawienia, jaką jest zmartwychwstanie. Autorzy NT oparli swoje rozumowanie odnośnie do prawdy o prowadzeniu do zbawienia na nauce ST. Miejsce jednak Prawa Bożego, Tory, lub innych pośredników niepodzielnie zajmuje Chrystus zmartwychwstały, *Archēgos*. On bowiem jest jedynym prawdziwym przewodnikiem do zmartwychwstania, ponieważ On sam zmartwychwstał jako pierwszy i prowadzi innych do tego samego zmartwychwstania.

Między pojęciem *archēgos* w nauce NT a tym, jakie znajdujemy w pismach qumrańskich zachodzi bardzo istotna różnica. W Qumran oczekiwano Mesjasza politycznego, przywódcę prowadzącego do walki w świętej wojnie. Jezus zaś nie tak wypełnił Boży plan zbawienia, jak tego oczekiwano w Qumran. On, jako Książę Pokoju, prowadzi do życia w pokoju, w zbawieniu, w zmartwychwstaniu.

Możemy więc stwierdzić, że autorzy NT oparli myśl o prowadzeniu do zbawienia wiecznego przez Mesjasza na nauce ST i nazwali Jezusa, Zmartwychwstałego Mesjasza, *Archēgosem* prowadzącym innych do udziału w tym samym zmartwychwstaniu.

Chrystus *Archēgos* jest dla pierwotnego Kościoła Tym, który prowadzi wierzących w Niego do swojego zmartwychwstania. Nasuwa się jednak pytanie: skoro tytuł chrystologiczny *Archēgos* tak trafnie ukazywał prawdę o Chrystusie prowadzącym do udziału w Jego zmartwychwstaniu, to dlaczego w pismach NT tylko cztery razy (Dz 3,15; 5,31; Hbr 2,10; 12,2) spotykamy się z tym określeniem Jezusa? Odpowiedź na tę trudność nasuwa badanie środowiska, owego *Sitz in Leben*, w którym rozwijał się Kościół pierwotny, najpierw w środowisku żydowskim, a następnie pogańskim. Jak mogliśmy się przekonać, w pierwotnej tradycji palestyńskiej, wyrażonej w liturgii pierwotnego Kościoła, w mowach

kerygmatacznych, w wyznaniu wiary i w katechezie nazywano Go *Archēgosem*, który prowadzi do zmartwychwstania. Świadectwem takiej praktyki są teksty Hbr 2,10; 12,2 oraz mowy kerygmataczne św. Piotra w Dz 3,15; 5,31. Kościół pierwotny w obrębie judeochrześcijaństwa nazywał Jezusa Chrystusa Zmartwychwstałego *Archēgosem*, prowadzącym do zmartwychwstania. Kiedy jednak Kościół zaczął rozwijać się wśród pogan, pojawiły się trudności dotyczące również tytułu chrystologicznego *Archēgos*. Paganie bowiem znali wprawdzie termin *archēgos*, lecz jak już zostało to wcześniej wyjaśnione przy okazji omawiania znaczenia tego wyrazu poza NT, a między innymi w literaturze klasycznej greckiej, dawali mu całkowicie inne znaczenie, niż autorzy biblijni. Tytuł chrystologiczny *Archēgos* łatwo mógł być przez pogan odnoszony do przywódcy politycznego, bohatera lub cesarza, a więc w sensie całkiem fałszywym dla chrześcijan. Dlatego też, aby nie narażać ochrzczonych pogan na błędne rozumienie tytułu *Archēgos*, który wyrażał prawdę o pierwszeństwie Chrystusa w zmartwychwstaniu oraz o prowadzeniu innych do zmartwychwstania, zastąpiono go innymi tytułami chrystologicznymi, również ukazującymi tę funkcję zbawczą Chrystusa zmartwychwstałego, prowadzącego nas do zmartwychwstania: *Archē*, *Aparchē*, *Prōtos*, *Prōtokos*.

Widzimy, że w NT stosowano także inne tytuły chrystologiczne, ukazujące prawdę o pierwszeństwie Chrystusa w zmartwychwstaniu, oraz rolę, którą spełnia On wobec innych ludzi jako zmartwychwskrzeszony. I tak, tytuł *Archē* podkreśla, że Jezus zmartwychwstały jest pierwszym z kolei oraz stanowi początkową zasadę zmartwychwstania w ogóle. Tytuł chrystologiczny *Aparchē* wskazuje na funkcję zmartwychwstałego Jezusa jako pierwociny. Jest On więc pierwszym zmartwychwskrzeszonym oraz posiada wpływ przyczynowy i wzorcowy dla zmartwychwstania innych. Tytuł *Prōtos* ukazuje pierwszeństwo Chrystusa, który jest pierwszy, na początku wszystkich zmartwychwskrzeszonych. Wreszcie tytuł *Prōtokos* pokazuje rolę Chrystusa zmartwychwstałego, jako spełnia On jako pierworodny, mając specjalne prawa i pozycję wśród innych. On bowiem został pierwszy zmartwychwskrzeszony i dał nam, Jego braćmiom, udział w swoim zmartwychwstaniu.

Stwierdzamy więc, na zakończenie, że tytuł Chrystusa *Archēgos* używany w Dz 3,15; 5,31, ukazuje jeden z najważniejszych aspektów Jego działania zbawczego. Chrystus *Archēgos* wyraża bowiem Jego pierwszeństwo w zmartwychwstaniu oraz Jego rolę jako Przewodnika, prowadzącego innych do tego samego zmartwychwstania.

WYKAZ SKRÓTÓW

1 QSb20	—	Księga Błogosławieństw z 1 Groty w Qumran
1 Qm 5,1	—	Reguła Wojny
CD7,20recA	—	Dokument Damasceński, recenzja A
4 QpLz 10,22	—	Komentarz do Izajasza, 4 Grota w Qumran
EtiopHen 49,4 ; 69,27	—	Księga Henocha etiopska, apokryf
4 Ezdr 7,38	—	4 Księga Ezdrasza, apokryf

- Syr ApBar 85,1-3; 77,13-16 — Apokalipsa Barucha syryjska, apokryf
 EwTom — Ewangelia Tomasa, apokryf
 W.Bauer WNT — W. Bauer, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der Übrigen urchristlichen Literatur*, Berlin 1958⁵.
- Apg — Apostelgeschichte (Dzieje Apostolskie)
 Misc Franc — Miscellanea Francescana, Roma 1886-
 RSR — Recherches de science religieuse, Paris 1910-
- Sac Doc — *Sacra doctrina*. Quaderni periodici di teologia e di filosofia dello Studio Generale Domenicano di Bologna, Bologna 1956-
- RBR — *Ricerche bibliche e religiose*, Milano 1966-
- JTS — The Journal of Theological Studies, London 1900-
- RTFil — *Revue de Theologie et de Philosophie*, Lausanne 1868-
- RHFR — *Revue d'histoire et de philosophie religieuses*, Strasbourg, Paris 1921-
- TheolBerich — *Theologische Berichte*

IL CRISTO ARCHĒGOS NELLA RISURREZIONE IN ATTI 3,15; 5,31

Sommario

In questa ricerca autore ha presentato al inizio quale è l'etimologia della parola archēgos e quale è il significato nella letteratura fuori del NT. Poi ha studiato i testi degli Atti 3,15; 5,31 dove si trova questo titolo cristologico. Fuori questo ha parlato anche, come hanno usato il termine archēgos in Ebr 2,10; 12,2. Si vede che il titolo cristologico archēgos è usato nel NT semre nel contesto soteriologico nei sommari della passione, dove spesso si usa l'antitesi. Così è stato presentato il Cristo condottiero nella risurrezione nei discorsi kerygmatici di San Pietro in Atti 3,15; 5,31. Anche Ebr 2,10; 12,2 chiama il Cristo archēgos alla salvezza. Dunque il significato del titolo Archēgos è legato strettamente con la opera redentrice di Cristo. Gesù è diventato Archēgos per la Sua morte e risurrezione. Questa funzione di Gesù risorto come Archēgos il Condottiero, è fatta per noi, credenti in Lui. Gesù è Archēgos per noi. Lui Stesso già è risuscitato. Lui già partecipa della gloria finale. Gesù è primo nella risurrezione. Adesso Lui conduce gli altri alla stessa risurrezione, alla vita gloriosa nel cielo. La Chiesa primitiva ha chiamato Gesù Archēgos nella risurrezione perchè ha avuto molti ragioni per questa scelta. Il titolo Archēgos già nella sua etimologia mostra i due aspetti caratteristici: il primato (arch) e la conduzione (egos). Il elemento „arch" esprime il pensiero del primato. Così significa il primo nell'onore, nella maestà e nella lunga fila colui che gli altri seguono. Proprio questa funzione di Cristo: il primato nella risurrezione esprime anche il titolo Archēgos. Gesù è quindi Archēgos nella risurrezione. Perciò dice Józef Kozyra, che Cristo è condottiero alla risurrezione come Capo, Principe, Lui che conduce gli

altri. Autore ha presentato anche i testi del NT dove si usano gli altri titoli cristologia i quali esprimono il primato di Cristo nella risurrezione per paragonarli con titolo **Archēgos**.

Dopo questa ricerca hanno giunto i seguenti conclusioni:

1. Prima del cristianesimo mai hanno usato i termine **archēgos** nel rapporto con una persona risuscitata. Soltanto nel NT trovano questa applicazione per la prima volta a Gesù Cristo risorto.

2. Il pensiero dei primi cristiani sulla persona di Cristo come **Archēgos** — Condottiero alla salvezza era molto lontano dalle idee pagane, gnostiche e presentate nel **Qumran**.

3. La Chiesa primitiva usava il titolo **Archēgos** nel senso della tradizione apostolica quale legava questo titolo con Gesù risorto come Condottiero alla salvezza escatologica.

4. Il NT ha preso dal VT il pensiero della conduzione alla salvezza, ma il posto della Legge Divina o gli altri mediatori è stato occupato da Gesù Lui è l'unico vero Condottiero alla risurrezione, perchè Lui è primo risorto e conduce gli altri alla stessa risurrezione.

5. Rispondendo sulla domanda: perchè nel NT solo quattro volte è chiamato Gesù Cristo **Archēgos** nella salvezza, J. Kozyra ha scritto Vediamo che nella tradizione primitiva nella liturgia della Chiesa e nei discorsi kerygmatici, quando si proclamava i vangeli, si usava il termine **Archēgos** per Gesù risorto Colui che conduce alla risurrezione. Abbiamo i testimonii di questa pratica in Atti 3,15; 5,31 ; Ebr 2,10; 12,2. Quindi nelle origini della Chiesa chiamavano Gesù risorto **Archēgos** alla risurrezione. Ma poi *sorge* ve qualche difficoltà da parte dei pagani costoro potevano intendere questo titolo con senso falso, come il condottiero nel senso di un eroe o imperatore. Perciò hanno lasciato il titolo **Archēgos** per esprimere il primato di Cristo nella risurrezione. Il suo ruolo, la funzione di conduzione alla salvezza hanno espressi con gli altri titolo cristologici.

6. In questo articolo hanno paragonato questi titoli con **Archēgos** per vedere ancora più chiaro il significato di Cristo come **Archēgos**. Fra questi altri titoli cristologici quanti esprimono anche il primato di Cristo nella risurrezione, il titolo *Archē* sottolinea che Gesù risorto è primo e origine della risurrezione in generale. Il titolo *Aparché* mostra che Cristo come risorto ha la funzione di primizia. Quindi Lui è il primo risuscitato e ha influsso causale e esemplare per la risurrezione degli altri. Il titolo *Prōtos* esprime il primato di Cristo, colui che è primo, all'inizio di tutti i risuscitati. In fine il titolo *Prōtotokos* mostra il ruolo di Cristo risorto come primogenito con i diritti speciali. Lui è il primo risuscitato e dà noi la partecipazione alla Sua risurrezione.

7. Hanno concluso allora alla fine che Gesù come **Archēgos** in Atti 3,15; 5,31 esprime uno degli aspetti della Sua funzione salvifica. Il Cristo **Archēgos** esprime il Suo primato nella risurrezione e la Sua Funzione di Condottiero per gli altri alla stessa risurrezione.